

Coeducació, aposta per la llibertat

 *el diari
de l'educació*
.....
RECURSOS EDUCATIUS

Marina Subirats

Coeducació, aposta per la llibertat

Octaedro
Editorial

COL·LECCIÓ: Recursos educatius
SÈRIE: El diari de l'educació
TÍTOL 1: *Coeducació, aposta per la llibertat*

Primera edició: febrer de 2017

© Marina Subirats Martori
© de la introducció: Eduard Vallory
© de la cloenda: Gemma Lienas
© d'aquesta edició:
Editorial Octaedro, S.L.
C. Bailèn, 5 – 08010 Barcelona
Tel.: 93 246 40 02
octaedro@octaedro.com
www.octaedro.cat

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat de les excepcions previstes a la llei. Dirigeixi's a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessita fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

ISBN: 978-84-9921-918-9
Dipòsit legal: B. 4291-2017

Realització i producció: Editorial Octaedro
Disseny de la coberta: Tomàs Capdevila

Impressió: Press Line

Impressió sobre paper ecològic, certificat FSC

Impressió a la UE – *Printed in EU*

*Per a la Ivet i la Jèssica, el Marcel i el
Teo, l'Elina i la Laia, en Martí i l'Anna.*

*I per a tots els qui, com elles i ells,
estan aprenent a ser qui són.*

*Voldria poder romandre en un quiet
racó del cor de l'infant.*

*[...] Voldria poder passar pel camí que,
fora de tot terme, travessa l'esperit de
l'infant.*

*On missatgers porten ambaixades
sense motiu entre els regnes de reis
sense història.*

*On la Raó fa de les seves lleis pagarés
sense vàlua i la Veritat deslliura els
Fets de les seves cadenes.*

RABINDRANATH TAGORE,
La lluna nova.

1. Què entenem per coeducació: les diverses fases d'un llarg procés

El terme *coeducació* té ja una història que comença a ser llarga i que ha passat per moments i matisos diversos, com sol passar amb tots els conceptes sorgits dels moviments socials i que pretenen transformacions de fons en la vida de les persones.

Una mica d'història

Durant un temps molt llarg, uns quants segles, ningú no va parlar de coeducació. La creença generalitzada en les societats, procedent habitualment de les doctrines religioses, era que homes i dones són i han de ser molt diferents, perquè la seva naturalesa i el seu paper social així ho exigeixen. Òbviament, en totes les societats s'ha produït una transmissió de coneixements, creences, hàbits i habilitats d'una generació a l'altra, de manera que tant els nens com les nenes han après sempre una llengua, un capteniment, unes maneres de treballar i de relacionar-se amb les altres persones, i moltes altres coses. Però allò que entenem pròpiament per educació, i que habitualment està vinculat a la transmissió de coneixements que fa una persona professional, el mestre o la mestra, es va pensar únicament per als nens. Tampoc per a tots: les classes socials presentaven diferències molt marcades en la seva educació fins a una data molt recent, i encara ara. Amb la

diferència que ara es produeixen desigualtats en l'educació que estan vinculades a l'origen de classe de les persones, però no en som massa conscients i en principi considerem que no ha de ser així, i que tothom ha de tenir un accés igualitari a l'educació.

En altres èpoques, les creences no afirmaven la igualtat, sinó la desigualtat. Venint d'un disseny diví segons el qual hi havia pobres i rics, cadascú havia de complir el seu destí i actuar en funció de les possibilitats característiques de la seva família. Si naixies en una casa pobre, per a què volies anar a l'escola? No et feia cap falta. El mateix si eres noia: el teu destí estava marcat abans del naixement, la teva vida havia de ser la d'esdevenir esposa i mare i ocupar-te de les feines de la llar. D'una manera diferent segons fossis pobre o rica, és clar, però en qualsevol cas no et calia per a res saber ni llegir ni escriure. D'això ja se n'ocuparien els homes. De manera que el teu aprenentatge depenia sobretot de l'observació i la participació en el que feien les dones de casa. Qualsevol altre coneixement era desaconsellat perquè, segons opinions encara vigents durant el segle XIX, els coneixements escolars i llibrescos podien perjudicar l'úter i els embarassos, funció primera i fonamental de les dones.

L'educació segregada: quan les nenes anaven a costura

Cap a final del segle XVIII es crearen a Espanya les primeres escoles de nenes, amb la finalitat que les nenes pobres poguessin aprendre algun ofici que els ajudés a guanyar-se la vida. Es tractava d'escoles segregades, és a dir, escoles només de nenes. Hi hagué, doncs, escoles de nens i escoles de nenes, que es van mantenir així durant tot el segle XIX i bona part del XX. Encara avui en alguns pobles podem veure escoles o aules separades, amb el rètol «Escuela de niños» i «Escuela de niñas», sempre en castellà, atès que estem parlant d'un temps d'absolut domini d'aquest idioma

en el món públic també a Catalunya. Però no solament nenes i nens acudien a edificis diferents, sinó que també allò que aprenien era diferent: encara que sotmès a variacions segons les èpoques, el «currículum» destinat als nens comprenia l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura, de l'aritmètica, de la gramàtica, de la història i la geografia. El «currículum» de les nenes era molt més senzill: resar i cosir. I, si alguna volia aprendre a llegir, la mestra n'hi podia ensenyar i, si calia, podia demanar ajut al capellà o al mestre, si aquest tenia més de 40 anys. No hi havia, doncs, cap seguretat que la mestra en sabés, de llegir.

Amb aquesta educació no ens pot sorprendre que les dones fossin en la seva majoria, fins molt avançat el segle xx, totalment analfabetes. Certament els homes, a Espanya, tampoc no es distingien pel seu alt nivell educatiu, però per comparació les dones estaven molt pitjor. Situació que, evidentment, justificava la seva incapacitat per ocupar-se de feines d'una certa complexitat i confirmava la creença que no havien estat creades per a l'estudi ni per a cap forma de coneixement abstracte.

El segle xix va ser una etapa de gran debat educatiu. Des de 1812, amb la presentació de l'Informe Quintana a les Corts de Cadis queda clar l'objectiu educatiu que dominarà tota la centúria: l'educació per a tothom. És cert que aquest tothom no comprèn les dones, i que encara tardarà molts anys a instal·lar-se el debat sobre l'educació femenina. Però el principi d'igualtat, una vegada admès, acaba fent la seva feina, de manera que resulta difícil d'argumentar l'exclusió d'un col·lectiu, i especialment d'un col·lectiu que comprèn, com a mínim, la meitat de la humanitat. Arguments contraris a l'educació escolar de les dones no en falten al llarg del segle; invocacions relatives al pes del cervell, que incapacita les dones per estudiar, i tota mena de raons que avui ens semblen grotesques, vista l'altíssima capacitat femenina per als estudis. A poc a poc, però, els sectors més il·lustrats, en el darrer quart del segle, van comprenent la gran injustícia que

suposa la prohibició que les dones puguin accedir a estudiar el batxillerat i a la universitat; les primeres pioneres –per cert, una catalana, Maria Elena Maseras– fan estudis universitaris, però no arriben a poder exercir mai la seva professió. Va ser la Institución Libre de Enseñanza, que tantes portes va obrir en l'educació espanyola, la que va legitimar, ja en el darrer quart del segle, el dret de les dones a l'educació i fins i tot l'educació superior.

Tenim així posades les bases per a l'inici del moviment que reclama la coeducació. Se'ns presenta inicialment com una reivindicació dels sectors més cultes de la societat espanyola, que comencen a considerar que les dones han de tenir dret a una educació igualitària, no inferior a la dels homes. I què vol dir, en aquell moment, educació igualitària? Vol dir que les nenes puguin accedir a les mateixes escoles que els nens, que l'educació es faci sobre les mateixes bases. Com s'ha dit més amunt, a les escoles de nenes s'hi ensenyava sobretot a cosir i a resar. De fet les nenes no deien «anar a l'escola», sinó «anar a costura», una educació clarament inferior a la que rebien els nens, perquè ni tan sols solia preveure la lectura com a obligatòria. De manera que el primer pas per arribar a la coeducació era educar les criatures d'ambdós sexes en les mateixes escoles, amb el mateix programa educatiu. Per això la coeducació va començar justament per la reclamació de l'escola mixta.

L'escola mixta i el progrés educatiu femení

Arribar a la implantació de l'escola mixta ha estat un camí molt llarg i ple d'avenços i retrocessos. El moviment coeducatiu que reclama unificar les escoles per a nens i nenes s'enforteix en els primers anys del segle xx, uns anys en què es produeix un moviment de renovació pedagògica d'un gran abast, especialment important a Catalunya. Tots els corrents pedagògics renovadors, tant els que neixen inspirats per les

ideologies dels sectors benestants com els que sorgeixen d'ideòlegs de la classe treballadora, coincideixen en el principi coeducador, de manera que tant les escoles creades pel Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona com les inspirades en la pedagogia de Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna són ja escoles mixtes, en les quals nens i nenes comparteixen les aules, les activitats i les matèries d'estudi, encara que en alguns casos, com els aprenentatges als tallers o de costura i feines domèstiques, fossin destinades exclusivament als nens o a les nenes.

Es tractava, però, únicament, d'escoles d'avantguarda, innovadores en molts aspectes. La gran majoria de les escoles públiques i religioses seguien separant les criatures entre escoles de nens i escoles de nenes. Caldrà esperar la proclamació de la II República i el seu primer ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo, perquè la coeducació sigui considerada com una norma fonamental per a tota l'escola pública i s'iniciï la conversió de l'escola segregada en escola mixta, una de les reformes fonamentals de l'educació que es va dur a terme en aquell període. No sense protestes: l'Església, en primer lloc, però també els sectors espanyols més conservadors, estaven totalment en contra d'aquest canvi, de manera que l'impuls a l'escola mixta portat pel moviment coeducador va haver de lluitar amb un munt d'obstacles per poder dur a terme aquesta transformació.

Malauradament, com és prou conegut, la II República no va tenir el temps suficient per poder transformar completament l'educació espanyola. L'alçament militar del juliol de 1936 trenca la majoria de processos de transformació que s'estaven duent a terme i que s'havien accelerat amb el triomf, el febrer d'aquell any, del Front Popular. Els instituts d'ensenyament secundari havien passat a ser mixtos, així com les Escoles Normals. A partir de 1936 es comença a implantar també l'escola mixta en la primària, però només aproximadament el 30 % de les escoles públiques espanyoles van arribar a ser-ho. En els indrets on inicialment l'alçament és rebutjat, com en

el cas de Catalunya, la reforma educativa s'accelerà a partir de setembre de 1936 i les escoles públiques van convertir-se en mixtes. Però ja a partir de 1938, amb les lleis educatives franquistes emeses a Burgos, es produeix un retrocés en totes les zones dominades pels facciosos: no era pas qüestió que els «viriles muchachos españoles» fossin «afeminados» havent d'educar-se en escoles compartides amb les nenes, de manera que la coeducació va quedar totalment prohibida.

I tenim així encetada la llarga nit del franquisme, en què tots els avenços i progressos que de manera tan costosa s'havien pogut realitzar a Espanya queden anul·lats, i es produeix un enorme retrocés que, en alguns casos, no permet la recuperació fins a trenta anys més tard, i en altres necessita encara més temps, fins a la dècada dels anys vuitanta, amb la consolidació de la democràcia.

Això suposa, de nou, un considerable retrocés en l'escolarització de les dones espanyoles. Per fer-nos una idea de com van anar les coses: durant aquells anys hi havia encara una proporció molt elevada de dones analfabetes o que no havien pogut acabar l'educació primària; als anys quaranta les noies que estudiaven el batxillerat eren només un terç del total d'estudiants d'aquest nivell, i a finals dels anys seixanta encara no havien assolit el 50 %, i la majoria de noies estudiaven el batxillerat de lletres. Pel que fa a la universitat, les possibilitats de les noies eren encara molt menors: als anys quaranta el percentatge de noies entre els estudiants universitaris era aproximadament del 15 %, sempre en determinades carreres –lletres i farmàcia, fonamentalment–; a final dels anys seixanta era del 30 % i les noies comencen a diversificar els seus estudis anant a les facultats d'Econòmiques, Dret, Medicina, Ciències, etc., però sempre en proporció inferior al 50 % de l'alumnat.

Caldrà esperar a la Llei general d'educació de l'any 1970, quan el règim franquista comença a declinar i noves necessitats l'obliguen a canviar moltes coses en l'àmbit educatiu. La LGE no parlava d'escola mixta, però prohibia qualsevol

forma de discriminació a les escoles; és a dir, sense explicar-ho clarament, obria la porta a l'escola mixta. Va ser així com, durant els anys setanta, les escoles públiques van anar convertint-se en mixtes, i també moltes de les escoles privades, fins i tot religioses. En van quedar algunes, però, que es van mantenir al marge d'aquest principi i van seguir sent només de nens o només de nenes. I fins a l'actualitat, en què encara perduren.

La generalització de l'escola mixta ha suposat un enorme impuls al progrés educatiu de les dones espanyoles. Ja a mitjan anys setanta les estudiants de batxillerat superen als estudiants en nombre; en la dècada següent les estudiants universitàries ja són més del 50 % de tot l'alumnat matriculat, i el creixement es fa de tal manera que en gairebé tots els estudis les dones arriben a ser més del 50 %. Queden els estudis tècnics, especialment algunes branques de l'enginyeria, en les quals, encara ara, en què ha transcorregut ja un bon tros del segle XXI, les dones segueixen sent minoritàries i constitueixen menys del 30 % del total de persones matriculades. També en la formació professional segueixen sent molt diferenciades les eleccions que fan els nois i les que fan les noies, molt estereotipades en ambdós casos.

Mai, doncs, les dones no havien assolit els nivells educatius actuals a Espanya; molts factors hi han contribuït, certament, però és indubtable que l'escola mixta, primer pas cap a la coeducació, ha tingut una importància cabdal. Avui les nenes i noies mostren uns nivells educatius més elevats que els dels nens i nois. Tenen menys fracàs escolar al terme de l'ESO, acaben els estudis mitjans i superiors amb menys temps i menys abandons i, en el conjunt de la població, el percentatge de dones amb estudis superiors és més elevat que el percentatge d'homes. Tot ens permet pensar que la coeducació ha dut els seus fruits i que ja no queda cap tipus de discriminació de sexe en el sistema educatiu.

I, amb tot, quan dirigim una mirada més acurada sobre l'escolarització de nois i de noies, sobre els seus comporta-

ments i les seves oportunitats una vegada acabats els estudis, trobem que hi ha encara enormes discriminacions educatives que afecten negativament les noies i també enormes errors educatius que afecten negativament els nois. I que moltes coses haurien de canviar. De manera que la coeducació segueix sent totalment necessària, és encara una assignatura pendent de l'educació espanyola i és potser més urgent que mai implantar-la. Algunes polítiques i algunes lleis educatives del període democràtic ho han intentat, sense gaire èxit, cal admetre-ho. Perquè per descobrir quines són les discriminacions i els errors actuals no en tenim prou de fixar-nos en els nivells educatius assolits per nois i noies. L'educació no es pot mesurar únicament pels seus resultats en termes de titulacions; l'educació és la construcció mateixa de les persones, el desenvolupament de la seva intel·ligència i també de la seva sensibilitat, les seves formes de relació, els seus hàbits i els seus valors. Tot allò que formarà la seva personalitat i la seva manera d'anar pel món, d'aconseguir allò que vol, de ser feliç o no ser-ne. I és en aquest sentit més ampli que descobrirem que la coeducació és una idea que ha fet ja una part del camí necessari per arribar a la igualtat entre homes i dones, però que ens queda encara un bon tros del viatge per fer, i que és urgent que l'empreguem.

I en què consisteix, doncs, la coeducació, quan ja tenim majoritàriament l'escola mixta?

Consisteix, bàsicament, a dur a terme un canvi cultural. Les nenes van ser incloses en les institucions escolars pensades per als nens, per als homes. Allò que abans s'ensenyava a les nenes va anar desapareixent, considerat una cultura menor, indigna de ser traspassada als homes. Per tant, la cultura que transmet l'escola, els valors, la visió del món, els sabers, deixen totalment al marge els sabers de les dones, els seus interessos, els seus valors, tant els de caràcter tradicional com els actuals. Estem en una cultura totalment androcèntrica, terme que vol dir centrada en els homes i en tot l'àmbit considerat masculí. Les dones participem ara en el sistema edu-

catiu, hi hem estat admeses, a partir del principi d'igualtat, però no és casa nostra, no hi trobem referents propis, hi som encara «el segon sexe», una mena de convidades de pedra, no protagonistes de l'educació. I això és el que ha de canviar: una educació igualitària ha de valorar per igual les aportacions dels homes i de les dones, les ha de transmetre a totes les persones de les noves generacions, siguin nens o nenes. I aquesta és la transformació que avui hem de fer a l'educació, mitjançant la coeducació. Per tal que tant els nens com les nenes siguin més lliures, tinguin un major accés a la felicitat i al desplegament de totes les seves potències i facultats.

Aquest és, doncs, el repte que té avui per endavant el moviment coeducador i el professorat que vol fer avançar la igualtat. Un canvi cultural en profunditat. Potser en aquest moment se us fa difícil veure per què, i en què consisteix, perquè és de naturalesa més abstracta que la idea d'escola mixta, d'ajuntar els nens i les nenes en uns mateixos centres i amb un mateix currículum. Al llarg d'aquest llibre anirem veient, precisament, quins són aquests canvis necessaris, per què ho són i de quina manera podem començar a posar-los en pràctica.

Sobre l'autora

Marina Subirats és doctora en Filosofia (1974) per la Universitat de Barcelona i des del 2006 és catedràtica emèrita de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Fou directora de l'Institut de la Dona del Ministeri d'Assumptes Socials (1993-1996) i regidora d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona (1995-2006). Les seves principals línies de recerca són l'educació, el gènere i l'estructura social.

Es autora de diversos articles i llibres, entre els quals destaquem: *Mujeres y Hombres. ¿Un amor imposible?* (amb Manuel Castells, 2007), *Balones fuera. Reconstruir los espacios desde la coeducación* (amb Amparo Tomé, 2007), *Forjar un hombre, moldear una mujer* (2013).

Índex

Introducció. (Re)humanitzar-nos [EDUARD VALLORY]	11
1. Què entenem per coeducació: les diverses fases d'un llarg procés	19
Una mica d'història	19
L'educació segregada: quan les nenes anaven a costura	20
L'escola mixta i el progrés educatiu femení	22
2. Ser una dona, ser un home, fets naturals o socials?	29
3. L'adquisició dels gèneres des de la primera infància.	35
4. Els actuals models de gènere i el seu caràcter obsolet	43
5. Els objectius de la coeducació avui	59
6. Treballar la coeducació	65
Què podem fer per avançar en la coeducació en els centres educatius?	69
1. Constitució i formació d'un equip de treball	69
2. Començar la fase de recerca.	71
3. Iniciar la fase d'acció	73

4. Avaluació periòdica d'allò que s'ha fet i correccions necessàries	75
7. Ocupació i ús de l'espai per part de nens i nenes: joguines, jocs, esports.	77
La fase d'observació i recerca	78
La fase de l'acció: intervenció i canvi	86
La fase d'avaluació.	90
8. El llenguatge, gran matriu del pensament.	93
Prendre consciència de la discriminació lingüística: aprenuem a observar.	97
Introduir canvis en l'ús del llenguatge	103
9. Els sabers de referència: contes, llibres de text, currículums.	107
Analitzar els contes infantils.	108
L'absència de dones en els llibres de text	110
I què direm dels currículums?	113
I com ho podem canviar?	115
10. Aprenent a relacionar-se: de la competició a la cooperació, de la violència a l'empatia	117
Cloenda [GEMMA LIENAS]	123
Annex: el marc legislatiu.	129
Bibliografia i webs de consulta	137
Sobre l'autora.	139